

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVII

Уређивачки одбор:

др *Даринка Горђан-Премк*, др *Ирена Грицкаћ*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*,
др *Радослав Кайичић*, др *Блаже Конески*, др *Тине Лоћар*, др *Александар Младеновић*,
др *Асим Пецо*, др *Мийар Пешикан*, др *Живојин Сјанојчић*, др *Драго Ђујић*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1981

О НЕКИМ ГЛАГОЛСКИМ КОНСТРУКЦИЈАМА У СРПСКОХРВАТСКОМ

У овом раду говорићемо о глаголским конструкцијама које се у српскохрватском реализују са синтаксичким оператором *да*; другим речима, разматраћемо део оне проблематике која је обично обухваћена теоријом комплементације (Rosenbaum 1967; Gross 1968, 1975; Stockwell, Schachter и Partee 1973: гл. VIII; Bresnan 1972; Postal 1974). Наш циљ првенствено је да покажемо, служећи се проширеном категоријалном граматиком скицираном у једном другом раду (Којен 1979), како се релевантне конструкције с *да* могу описати на једноставан и прецизан начин. Али, истовремено ћемо се задржати и на неким питањима везаним за увођење трансформационих операција у категоријалну граматику и њихову формализацију у том оквиру: она нам се овде готово незаобилазно постављају, јер је идентификација појединих српскохрватских конструкција с *да* делимично зависна од утврђивања њихових трансформационих могућности.

Као и при анализи комплементације у другим језицима, у случају српскохрватских реченица с *да* јављају се посебне тешкоће. Узмимо следећих пет реченица, које на изглед имају идентичну синтаксичку структуру, *N — V — да — V*:

- (1) Петар жели да пева.
- (2) Петар треба да пева.
- (3) Петар уме да пева.
- (4) Петар почиње да пева.
- (5) Петар мора да пева.

Упркос овој површној сличности, и без прибегавања прецизнијем синтаксичком формализму може се закључити да (1)—(5) не припадају истом реченичном типу. Тако, (1) очигледно стоји у вези с реченицом *Петар жели да Петар пева* (где се име *Петар* оба пута односи на исто лице), док за (2)—(5) не налазимо ништа слично; напротив, сва четири аналогна низа — **Петар треба да Петар пева*, **Петар уме да Петар пева*, **Петар почиње да Петар пева*, **Петар мора да Петар пева* — синтаксички су некохерентна и уопште не представљају реченице. На исти

начин, (2) је у вези с реченицом *Треба да Пејтар њева*, док су низови **Жели да Пејтар њева*,¹ **Уме да Пејтар њева* и **Почиње да Пејтар њева* синтаксички некохерентни: постојање ове везе упућује на то да (2) треба анализирати друкчије од реченица (1), (3) и (4), као што (1) треба анализирати друкчије од реченица (2)—(5). Најзад, реченица (5) је двосмислена. Ако је продужимо . . . *мада се овде ништа не чује*, двосмисленост се отклања у корист „епистемичке” интерпретације (= *Вероватно је да Пејтар њева*). С овим значењем, (5) се понаша као (2): *Пејтар мора да њева* и *Мора да Пејтар њева* у истом су односу као *Пејтар њреба да њева* и *Треба да Пејтар њева*. Међутим, ако је наставимо друкчије, рецимо . . . *мада му је то врло досадно*, тако да се двосмисленост разреши у корист „деоитичке” интерпретације (= *Обавезно је да Пејтар њева*), (5) ће се понашати као (1), (3) и (4); **Мора да Пејтар њева* постаје синтаксички некохерентно као **Уме да Пејтар њева* или **Почиње да Пејтар њева*.

Ове добро познате дистрибутивне чињенице наводе на закључак да реченице (1)—(5) треба довести у везу бар с трима различитим синтаксичким структурама: једна од њих би била релевантна за [реченице типа (1), друга за реченице типа (2) и (5) у „епистемичкој” интерпретацији, а трећа за реченице типа (3), (4) и (5) у „деоитичкој” интерпретацији. Али, пре него што покажемо како би могле изгледати ове структуре, морамо се задржати на неким одликама категоријалнограматичког система који ћемо претпостављати у даљем излагању.

Када се посматрају из угла анализе природног језика, класичне категоријалне граматике као што су Бар-Хилелова и Ламбекова (Bar-Hillel 1953; Bar-Hillel, Gaifman и Shamir 1960; Lambek 1958) имају два основна недостатка. Први је везан за чињеницу да се морфосинтаксички аспекти реченичне структуре као што су рекција и конгруенција не могу тачно описати у Бар-Хилеловој или Ламбековој граматички без коришћења изузетно великог броја примитивних и изведених категорија. Овај недостатак је један од најважнијих, а можда и најважнији, разлог што се у чисто синтаксичке сврхе категоријални формализам по правилу сматра мање подесним средством од фразног. Но, он се може лако отклонити ако појмовни апарат категоријалне граматике проширимо допунским карактеризацијама за морфосинтаксичка обележја (род, број, лице, падеж, итд) и уједно дефинишемо ефективан поступак којим ће се проверавати током категоријалнограматичког извођења јесу ли задовољена релевантна правила рекције и конгруенције. За разлику од класичних категоријалних граматика, овакви системи описују синтаксу природних језика помоћу сразмерно малог броја интуитивно прихватљивих категорија. Поред двеју примитивних категорија S (реченица) и n (имена),² у њима се јављају само функторске категорије које одгова-

¹ Под претпоставком да овај низ није добијен изостављањем субјекта из неке реченице као што је *Она жели да Пејтар њева* или *Павле жели да Пејтар њева*.

² Увођење више примитивних номиналних категорија (рецимо, трију примитивних категорија властитих, бројивих и градивних имена) може се избећи методом „семантичких индекса”. В. Којен 1980.

рају „природним” синтаксичким јединицама: непрелазним глаголима, прелазним глаголима, различитим употребама копуле, придевима, прилозима, итд.

У начелу нема никаквог разлога да се мисли да увођење допунских карактеризација повећава генеративну моћ категоријалних граматика. Под готово очигледном претпоставком да се сваки систем с допунским карактеризацијама може превести у систем без допунских карактеризација али с веома великим бројем примитивних и изведених категорија, овакви системи описивали би исту класу језика као Бар-Хилелове и Ламбекове граматике: друкчије речено, они се не би разликовали по генеративној моћи од контекстуално слободних фразних граматика.³ Међутим, други недостатак класичних категоријалних граматика не може се отклонити а да се истовремено не повећа њихова генеративна моћ. Као ни контекстуално слободним фразним граматикама, оваквим граматикама не могу се адекватно описати реченичне структуре с изостављеним или дисконтинуираним конституентима. За тачан опис таквих конструкција морамо прибећи трансформационим операцијама, али то има и једну нежељену последицу: „комбинаторна слобода” која се добија њиховим увођењем најчешће знатно повећава генеративну моћ почетне граматике, по правилу далеко више него што нам је потребно да бисмо били у стању да одредимо скуп граматички исправних, тј. синтаксички кохерентних, реченица једног природног језика. С обзиром да су категоријалце и контекстуално слободне фразне граматике одлучиви системи (тако да су језици које оне описују не само рекурзивно пребројиви него и рекурзивни скупови), једно од најважнијих питања у вези с њиховим трансформационим проширењима тиче се одлучивости: да ли категоријални или контекстуално слободни фразни формализам проширен елементарним трансформационим операцијама $T_1, \dots, T_n$ и одређеним конвенцијама K за њихову примену представља одлучив систем?⁴

Како због овог тако и због других питања везаних за „јачину” система с трансформационим операцијама, увођење трансформација треба пажљиво разликовати од проширења појмовног апарата која не утичу на генеративну моћ граматике. У светлу онога што је већ речено, то значи да морамо направити двојаку класификацију категоријалних граматика.

³ За доказ да Бар-Хилелове категоријалне граматике и контекстуално слободне фразне граматике описују исту класу језика, в. Bar-Hillel, Gaifman и Shamir 1960. За еквивалентност Ламбекових и Бар-Хилелових категоријалних граматика, уп. Cohen 1967. За директан доказ да Ламбекове категоријалне граматике и контекстуално слободне фразне граматике описују исту класу језика, в. Zielonka 1978.

⁴ Одговор на ово питање зависи од тога да ли дати систем довољно ограничена трансформациону операцију изостављања или брисања елемената. Познато је да у случају „стандарних” трансформационих граматика — приближно, граматика какве описује Чомски у *Асијектима теорије синтаксе* (Chomsky 1965) — уобичајене, интуитивно мотивисане рестрикције на изостављање нису довољне. Када се овакве граматике прецизно дефинишу, може се показати да оне генеришу све рекурзивно пребројиве језике; в. Peters и Ritchie 1971, 1973. За додатне рестрикције којима би се постигло да оне генеришу само рекурзивне језике, в. Peters и Ritchie 1973; Peters 1973; Lapointe 1977. Уп. и Wasow 1978.

С једне стране, имамо поделу на (нетрансформационе) системе који опишују исту класу језика као контекстуално слободне фразне граматике и системе с додатним трансформационим апаратом чија је генеративна моћ у начелу знатно већа, тако да се питање њихове одлучивости поставља на нетривијалан начин. Први тип система можемо звати стандардним категоријалним граматикама, а други проширеним категоријалним граматикама. С друге стране, имамо поделу на системе у којима се морфосинтаксички аспекти реченичне структуре описују у чисто категоријалном делу синтаксе и системе у којима се они описују изван њега, путем допунских карактеризација за морфосинтаксичка обележја или неког еквивалентног механизма. Овде, где разлика нема последица по генеративну моћ, први тип система можемо звати једноставним категоријалним граматикама, а други диференцираним категоријалним граматикама.

Користећи се овом терминологијом, могли бисмо рећи да недостаци класичних категоријалних система примењених на природне језике показују две ствари: (а) да диференциране категоријалне граматике треба претпоставити једноставним и (б) да стандардне категоријалне граматике, чак и када су диференцираног а не једноставног типа, треба заменити проширеним. Узете заједно, обе тачке говоре у прилог томе да се категоријална граматика за природни језик формулише као теорија с три компоненте. Прве две компоненте, категоријална и ванкатојална, сачињавале би диференциран систем, у којем би речима биле истовремено приписиване синтаксичке категорије и (где је то потребно) морфосинтаксичка обележја: синтаксичка кохерентност реченица онда би се утврђивала паралелним коришћењем категоријалнограматичког алгорита и „морфосинтаксичког филтера” (тј. ефективног поступка којим се проверава да ли су задовољена правила рекције и конгруенције датог језика).⁵ Трећа компонента граматике представљала би трансформационо проширење овог система, неопходно да би се описале реченичне структуре с изостављеним или дисконтинуираним конституентима; другим речима, оне структуре чија се синтаксичка кохерентност не може директно проверити применом категоријалнограматичког алгорита.

У погледу првих двеју компонента овакве категоријалне граматике за српскохрватски, овде ћемо се у потпуности држати нашег ранијег излагања (Којен 1979). Ради једноставности, реченице које будемо анализирали даваћемо без допунских карактеризација за морфосинтаксичка обележја, јер она не играју никакву специфичну улогу у оквиру

⁵ У класичним категоријалним граматикама нема посебних правила за ред речи, јер је он аутоматски одређен начином на који су дефинисане функторске категорије: функтори који стоје лево од својих аргумената увек су категорије α/β , а функтори који стоје десно категорије $\alpha\beta$. Ово решење има очигледних предности, али и извесних недостатака из угла анализе природног језика; в. Којен 1979: 23—24. Ми се зато радије користимо системом у којем се ред речи одређује независно, а Бар-Хилелова правила скраћивања улево и удесно замењују јединственим правилом, применљивим у оба правца. Али, пошто је и код нас скраћивање допуштено само са суседним изразима, прелаз из система класичног типа у систем каквим се ми служимо и обрнуто у начелу не задаје никакве тешкоће.

релевантних конструкција с δa .^{5a} Из истог разлога, избегаваћемо примере где би нам била потребна „дистрибутивна“ правила скраћивања (Којен 1979: 44-46), тако да ћемо користити само два правила:

I. $a/\beta, \beta \rightarrow a$

II. Ако $a, \beta \rightarrow \gamma$, онда $a, \beta/\delta \rightarrow \gamma/\delta$

Међутим, у погледу треће компоненте претпоставићемо нешто друкчију формулацију него раније. Узмимо да постоје три елементарне трансформационе операције, изостављање, уметање и пермутирање (померање), које можемо означити са T_I , T_U односно T_P . Као и у стандардној трансформационој теорији, ове операције су дефинисане за граматички кохерентне „почетне“ структуре, што овде значи за структуре сводљиве на S применом категоријалнограматичког алгоритма. Нека „ a “ стоји уместо неког израза за синтаксичке категорије (категоријалног индекса),⁶ а „ i “ и „ j “ нека буду променљиве за положаје (први, други, трећи, итд) унутар оваквих „почетних“ структура или категоризација. Свака од наших трију елементарних операција онда се може одредити као уређени пар, чији је први члан сама операција а други n -торка термина на које се она примењује. Тако, имамо да је $T_I = [O_I, (a, i)]$, $T_U = [O_U, (a, i, j)]$, а $T_P = [O_P, (a, i, j)]$. Другим речима, наше три елементарне трансформационе операције могу се прецизније описати као изостављање индекса a у положају i , уметање индекса a између положаја i и j и пермутирање (померање) индекса a из положаја i у положај j .⁷

У овом раду нећемо улазити у изузетно важно и истовремено тешко питање како треба одредити K , конвенције за функционисање и огра-

^{5a} Изузетак представља чињеница да многи глаголи захтевају да у зависној реченици буде употребљен презент (уп. *Пејшар жели да Ана њева*/**Пејшар жели да је Ана њевала*/**Пејшар је желео да је Ана њевала* насупрот *Пејшар мисли да Ана њева*/**Пејшар мисли да је Ана њевала*/**Пејшар је мислио да је Ана њевала*). У овом раду се нећемо задржавати на питању како експлицитно представити ову рестрикцију тамо где је она неопходна; за једно решење, в. Којен 1981.

⁶ С обзиром да признајемо уметање као једну од елементарних трансформационих операција, допустићемо да постоје речи које нити добијају неку синтаксичку категорију нити чине нерашчлањиву синтаксичку јединицу с другом речи или речима које се приписују одређеној синтаксичкој категорији (као, рецимо, *од* када стоји уз аблативни генитив са српскохрватским глаголима типа *узети*). Онда можемо стипулирати следеће: (а) функција W , која пресликава речи датог језика L у коначне скупове синтаксичких категорија, пресликава овакве речи, уколико их има у L , у празан скуп $\emptyset$ и (б) све овакве речи по конвенцији добијају псеудо-категоријални индекс e . Као пример таквих речи, истовремено семантички празних и синтаксички акатегоријалних, могу се навести *do/does/did* уз негацију у енглеском, *pas* уз негацију у француском и *се* у српскохрватским реченицама типа *Пејшар се сивава*. Како својом акатегоријалношћу увек блокирају извођење, стварајући дисконтинуиране или непотпуне конституенте, овакве речи се никада не јављају у „почетним“ структурама већ се једино могу уметати трансформацијама. Веома плаузибилна универзална рестрикција на уметање била би захтевати и обрнуто: да једини елементи који се могу уметати буду овакве речи које и синтаксички и семантички представљају „празне елементе“.

⁷ Разуме се, мада су ове операције експлицитно дефинисане за категоризације и њихове елементе (категоријалне индексе), њихов ефекат се прећутном конвенцијом аутоматски преноси на реч или израз с релевантним индексом.

ничаване елементарних трансформационих операција. Рећи ћемо само да нам се чини да је на њега лакше одговорити уколико се овакве операције користе искључиво при опису реченичних структура с посебним одликама, као у проширеним категоријалним или фразним граматицама, а не више при опису свих реченица једног природног језика, као у стандардним трансформационим теоријама.⁸ Ово је тачно једноставно зато што је у првом случају вероватно могуће доћи до подесних и прецизних рестрикција на примену трансформација а да то одмах не изазове увођење додатних механизма (правила интерпретације, површинских филтера, итд) који у стандардном трансформационом оквиру прате свако прошавање или ограничавање трансформационе компоненте. У прилог овој могућности говори и сама чињеница да се радикално сужава класа реченичних структура при чијем ћемо опису желети да се служимо трансформацијама: од трансформација се овде тражи много мање него у теоријама где оне и за њих везани додатни механизми имају удела у опису свих граматичких исправних реченица једног језика.

На ово би се могло приметити да наш закључак следи само ако реченичне структуре које желимо да опишемо трансформационим средствима на неки начин образују „природну класу“; у противном, упркос мањем броју релевантних структура, наш избор сигурно неће повећати изгледе да се дође до задовољавајућих рестрикција на примену трансформација. Одговор на ову примедбу веома је једноставан: ниједна претпоставка о томе које реченичне структуре чине оптималну „природну класу“ из угла примене трансформационих операција није у начелу основанија од неке друге. У стандардним трансформационим теоријама узима се да је та оптимална „природна класа“ класа свих реченичних структура једног језика L . Сама по себи, та претпоставка нема никаквих предности над, било којом другом, на пример над нашом претпоставком да је то класа оних реченичних структура које се, у односу на независно одабрану категоријалну или контекстуално слободну фразну граматику за L ,⁹ појављују као структуре с изостањеним или дисконституираним конституентима. Напротив, једини начин да одлучимо коју од двеју оваквих претпоставки треба усвојити састоји се у поређењу читавих граматика: тек када суочимо две граматикуе за L , такве да се G_1 недвосмислено ослања на прву а G_2 на другу претпоставку, моћи ћемо с приближном сигурношћу да проценимо која је од двеју претпоставки у целини прихватљивија. Међутим, све ово не значи да је недопуштено доносити судове који се дају подржати очигледним чињеницама. Без обзира на то што се питање треба ли трансформационим средствима описивати све реченичне структуре језика L или само неке од њих не може коначно разрешити без поређења читавих граматикуа за L , неки његови аспекти бесумње се могу разматрати и у мање холистичком духу.

⁸ За једну верзију овог гледишта у оквиру саме трансформационе теорије, в. Bresnan 1978 и Vrame 1978.

⁹ Разуме се, посебно је питање како долазимо до такве граматикуе, рецимо како од свих категоријалних (или свих контекстуално слободних фразних) граматикуа које описују исти фрагмент језика L бирамо „најједноставнију“ или „најадекватнију“.

Уколико се сложимо да је пожељно формулисати рестрикције које би упростиле функционисање трансформација и ограничиле њихову генеративну моћ, по могућству без увођења додатних механизма као што су правила интерпретације или површински филтери, јасно је да ће нам одлука да се користимо трансформационим операцијама само при опису одређених реченичних структура дати више изгледа на успех. Тако, да узмемо само један пример, плаузибилна рестрикција на умегање коју смо горе помињали,¹⁰ не би била ни плаузибилна ни одржива у стандардном трансформационом оквиру где трансформације имају удела у опису свих реченичних структура једног језика: она би се косила с идејом, сасвим природном у том оквиру, да постоје затворене класе елемената — на пример, афикси за морфосинтаксичка обележја (број, падеж, време, итд) или „граматичке речи” као што су везници — које се не јављају у „почетним” или „дубинским” структурама већ се накнадно умећу посебним трансформацијама.

После ових општих напомена, вратимо се конструкцијама с *да* на које смо горе указали поредећи реченице (1) — (5). Мада се све ове реченице на изглед могу анализирати на исти начин, $N - V - да - V$, већ смо видели да дистрибутивне чињенице говоре у прилог томе да им припишемо различите синтаксичке структуре. Прву од тих структура, релевантну за реченицу *Петар жели да пева*, можемо илустровати следећим извођењем:¹¹

Петар	жели	да	Ана	пева
n	(S/n)/n	n/S	n	S/n
			—————	
			S	
			—————	
			n	
			—————	
			S/n	
			—————	
			S	

Како показује ово извођење, у реченицама с прелазним глаголима типа *желети*, *хитети*, *чезнути*, *мислити*, *веровати*, *знати*, *прейти*, *стављати*, *надавати се*, *страховати*, *сумњати*, *подозревати*, *слушати*, итд. *да* је номинализатор, тј. функтор који у комбинацији с реченицом образује номинални аргумент. Цео израз који се добија применом *да*, овде *да Ана пева*, има основне синтаксичке, мада не нужно и семантичке, одлике обичних номиналних аргумената; под одређеним комбинаторним ограничењима, овакви изрази се јављају и у положају директног објекта и у положају субјекта. Услов за њихово јављање у првом положају је

¹⁰ Уп. напомену 6.

¹¹ За појединости у вези с категоријалнограматичким извођењем и синтаксичке категорије, у овом и даљим примерима, које нису идентификоване у тексту, в. Којен 1979. Глаголске функторе с два и три аргумента овде ћемо означавати са „(S/n)/n” односно „((S/n)/n)/n” а не са „S/n, n” односно „S/n, n, n” (уп. Којен 1979: 43, нап. 59).

да реченица садржи неки „интенционални” глагол категорије (S/n)/n, другим речима неки глагол оне класе о којој сада говоримо. Услов за њихово јављање у другом положају је нешто компликованији. Да би овакав израз могао да буде субјект, реченични предикат мора бити схватљив као тврђење о исказима или стањима ствари; синтаксички гледано, то значи да ће се у предикату увек налазити копула (или неки сродан глагол) у комбинацији с номиналним или придевским аргументом одговарајућег значења. Тако, имамо реченице као што су *Да Ана њева је њошњоу нечувено* (*је њошњоу њлаво), *Да Пејар размишља изледа сасвим невероватно* (*изледа сасвим ојушњено) или, с именицом у предикату, *Да њишце леће нејобитна је чињеница*, *Да је њрад ојкољнен војском обичне су њласине*, *Да овде нема људи чишца је лаж*, итд.

Разуме се, да *Ана њева* или *да њишце леће* нису изрази са сопственим морфосинтаксичким обележјима, па би се зато могло тврдити да не могу бити ни субјекти: јер, ако би се поставило питање слагања субјекта и предиката, били бисмо присиљени да говоримо о „нултој” конгруенцији. Али, ово решење само је на први поглед парадоксално. Ако упоредимо реченице *Ана њира*, *Ана је њирала* и *Ана је њирашца*, одмах ћемо приметити да је слагање субјекта и предиката двоструко (у броју и лицу, све три реченице), троструко (у броју, лицу и роду, друга и трећа реченица) или четвороструко (у броју, лицу, роду и падежу, трећа реченица), у зависности од броја морфосинтаксичких дистинкција које изражавају облици унутар предиката. Другим речима, док типични српскохрватски субјекти могу да остваре четвороструку конгруенцију с предикатом, ова се реализује само по изузетку; поред тога што је увек израз категорије S/n, предикат у српскохрватском редовно јамчи једино за могућност слагања у броју и лицу. На донекле сличан начин, израз који нема властитих морфосинтаксичких обележја, али иначе поседује категоријалне особине субјекта, могао би се сматрати атипичним субјектом: он би се одликовао „нултом” конгруенцијом с предикатом, као што се српскохрватски глаголски облици уопште одликују двоструком и троструком а никада четвороструком конгруенцијом са субјектом. Да бисмо се уверили да изрази с *да* заиста поседују категоријалне особине субјекта¹² у релевантним реченицама, погледајмо једно извођење:

Да	Ана	пева	је	потпуно	нечувено	
n/S	<u>n</u>	<u>S/n</u>	(S/n)/(n/n)	<u>(n/n)/(n/n)</u>	<u>n/n</u>	
	S			n/n		(7)
	<u>n</u>		<u>S/n</u>			
		S				

¹² Уп. Којен 1979:22. Уколико је гледиште које смо управо изнели прихватљиво, наша ранија дефиниција субјекта у српскохрватском била би само дефиниција типичних српскохрватских субјеката, оних који дају могућност за четвороструку конгруенцију. (Независну тешкоћу за ту дефиницију представљају реченице с два номинатива, рецимо *Пејар је ученик*, али овде нећемо улазити у питање како би ову тешкоћу требало отклонити.)

Лако је запазити да се у последњем кораку овог извођења појављује једна од двеју структура карактеристичних за субјект-предикат реченице: $n, S/n$; другим речима, иста она структура која се јавља у последњем кораку извођења за *Њејово тврђење је нечувено, Пејрова изјава је нечувена*, итд, реченице где постојање субјекта и предиката нико не би доводио у питање.

Синтаксичка специфичност оваквих реченица с да не огледа се, дакле, у равни поделе на субјект и предикат; пре би се могло рећи да је она везана за трансформациону раван. Као и сличне реченице у многим другим језицима, српскохрватске реченице овог типа подлежу једној карактеристичној трансформацији, којом се њихов предикат помера испред субјекта. Тако, *Да Ана њева је ипшћуно нечувено даје Пошћуно је нечувено да Ана њева, Да Пејтар размимља излѣда сасвим неверовајћно даје Излѣда сасвим неверовајћно да Пејтар размимља, Да ишћце леће је нешобимљна чимњеница даје Шешобимљна је чимњеница да ишћце леће*, итд. Ову трансформацију, Екстрапозицију, први је описао Розенбаум у својој дисертацији, посвећеној типовима комплементације у енглеском (Rosenbaum 1967). Служећи се трансформационим апаратом који смо сажето описали, за српскохрватски је можемо формулисати на следећи начин:

ЕКСТРАПОЗИЦИЈА

Структурални опис: $1, n/S, S, S/n, S$

Структурална промена: $P(S/n, 4, 1)$

Структуралним описом је дата релевантна категоризација, а брови испред и иза ње означавају почетни односно завршни положај у које евентуално може да буде пермутиран (померен) неки конституент. Другим речима, почетни положај и завршни положај овде су положај непосредно пре првог, односно непосредно после последњег индекса у категоризацији; они су почетни и завршни једино из угла дате категоризације и низа речи или израза којима је она приписана. Структуралном променом се спецификује примена трансформационих операција, које ћемо убудуће означавати само са „I”, „U” и „P” (уместо са „O_I”, итд). Спецификована операција у начелу је применљива на сваки низ категоријалних индекса у неком извођењу који задовољава структурални опис, тј. садржи као део релевантну категоризацију. На пример, извођење (7) после трећег корака¹³ садржи низ индекса $n/S, S, S/n$, што значи да је применљива Екстрапозиција како смо је ми формулисали: израз с индексом S/n , је нечувено, помера се у положај 1, дајући *је нечувено да Ана њева*. Обавезним премештањем клитике на друго место добијамо затим фонолошки исправан облик *Нечувено је да Ана њева*.

¹³ Претпостављајући, као што овде морамо учинити, да је редослед корака у другом реду извођења с десна на лево.

У примерима које смо досад давали јављао се само по један предикат који говори о исказима. Међутим, постоје и реченице с итерацијом таквих предиката, на пример *Није истина да је очигледно да је Земља окруила* или *Није тачно да је ђознаио да Ана ђева*. С логичке тачке гледишта, овакве реченице имају релативно прозирну структуру, а њихова граматичка исправност, бар код мањег броја итерација, уопште није спорна. Но, када треба дати њихову синтаксичку карактеризацију, суочавамо се с тешкоћама. Сасвим је природно рећи, у сваком систему са Екстрапозицијом, да се оне добијају њеном поновљеном применом: операција померања улево понављала би се онолико пута колико има итерираних предиката у реченици коју описујемо. Али, то значи да бисмо за реченицу *Није тачно да је ђознаио да Ана ђева* морали претпоставити категоризацију везану за **Да да Ана ђева је ђознаио није тачно*, као што за реченицу *Познаио је да Ана ђева* претпостављамо категоризацију везану за *Да Ана ђева је ђознаио*. У први мах, ово се чини сасвим неodrживо. Поред тога што је овај тип „централно уметнутих” реченица максимално непривхvatљив услед двају суседних *да*, постоји и околност да би Екстрапозиција функционисала час као обавезна а час као факултативна трансформација: јер, да бисмо избегли да нам се **Да да Ана ђева је ђознаио није тачно* и слични низови појаве као синтаксички кохерентне реченице, изгледа да немамо другог начина него да захтевамо да Екстрапозиција буде обавезна за све овакве структуре с „централним уметањем”.

Међутим, слика се мења ако цео проблем поставимо у нешто шири контекст. Као што је одавно запазио Чомски, чињеницу да је „централно уметнуте” зависне реченице знатно теже схватити него зависне реченице које се везују с леве или десне стране можемо објаснити тиме што оне више оптерећују тренутно памћење: елементи започете а прекинуте реченице морају се „држати у приправности” док слушаочев когнитивни механизам прелази на обраду нове, „централно уметнуте” реченице.¹⁴ Схватљивост оваких реченица поготову је смањена ако, као у нашем примеру, „централно уметање” доводи до понављања истог везника. У том случају, обрада реченице би се морала прекинути, затим наставити коришћењем исте процедуре која је управо била одбачена и најзад завршити поновним ангажовањем те процедуре, којом се сада коначно уводи у игру први, претходно „неискоришћени” везник. Ма каква била својства когнитивног механизма којим схватамо реченице, готово потпуна неразумљивост оваких структура показује да му оне задају непремостиве тешкоће; њихова крајња правилност, коју је лако уочити чим их опишемо било којим синтаксичким формализмом, не чини их ништа привхvatљивијим ни за један природни језик. У оваквој ситуацији изгледа нам да је оправдано очекивати да природни језици располажу посебним средствима којима би се ове структуре, саме по себи кохерентне и са синтаксичке и са семантичке тачке гледишта, прилагодиле захтевима нашег когнитивног механизма; применом тих средстава елиминисало

¹⁴ Уп. Chomsky 1961: 11—15.

би се „централно уметање” и јављање суседних везника, тако да би се добијале реченице које не би више неподношљиво оптерећивале тренутно памћење.

Како је веома проницљиво приметио Куно (Kuno 1974: 128—131), у језицима где је основни ред речи SVO трансформације типа Екстрапозиције и Екстракције субјекта¹⁵ имају управо ову функцију конверзије неприхватљивих структура с „централним уметањем” и суседним везницима у прихватљиве реченице чија обрада неће задавати никакве тешкоће. На овај начин, SVO језици успевају да се ослободе једног „недостатка” у односу на SOV и VSO језике. Ти језици, наиме, много лакше избегавају „централно уметање” и суседне везнике од SVO језика где се глагол налази између субјекта и објекта. Под претпоставком да је у SOV језицима положај везника¹⁶ на крају, а у VSO језицима на почетку реченице, као што је најчешће и случај, и за једне и за друге језике могућност да се два везника нађу један до другог аутоматски је искључена, док су изгледи да дође до „централног уметања” осетно смањени. Другим речима, да се вратимо нашем примеру, када би српскохрватски био VSO језик, иста категоризација која нам сада даје **Да да Ана њева је њознајло није њачно* дала би нам *Није њачно да је њознајло да њева Ана*, реченицу која се разликује од канонске српскохрватске верзије само по положају субјекта зависне реченице.¹⁷ Но, будући да српскохрватски није VSO језик, он мора да прибегне трансформационом решењу како би се ослободио псеудо-реченица типа **Да да Ана њева је њознајло није њачно* или **Да да Земља је округла је очњледно није исњина*. За српскохрватски, дакле, као и за низ других SVO језика, Екстрапозиција представља једно од граматичких средстава којима се апстрактна својства синтаксичких структура прилагођавају природи наших когнитивних механизма (у овом случају специфичностима и ограничењима нашег тренутног памћења).

Ако се ово прихвати, остаје технички приговор да би Екстрапозиција функционисала час као факултативна а час као обавезна трансформација. Међутим, ни овај приговор није тако озбиљан као што се у први мах чини: пошто опишемо још неке српскохрватске трансформације, показаћемо како се ова тешкоћа може отклонити формулисањем посебног филтера који директно искључује неприхватљиве структуре са суседним везницима, остављајући Екстрапозицију и Екстракцију да увек функ-

¹⁵ О овој трансформацији у српскохрватском говорићемо мало касније.

¹⁶ У овом контексту узимамо да су везници речи које обележавају границе реченице не захтевајући да припадају истој синтаксичкој категорији. Уп. Kuno 1974: 125.

¹⁷ Пример Екстрапозиције, која само помера предикат испред субјекта, показује да није сасвим прецизно рећи да нам је трансформациони апарат потребан за опис реченичних структура с изостављеним или дисконтинуираним конституентима, као што смо ради једноставности учинили на почетку. Тачнија формулација је да су трансформационе операције неопходне за опис реченичних структура с изостављеним или линеарно неуслагашеним конституентима: за разлику од првобитне, ова формулација обухвата и случајеве као што је Екстрапозиција.

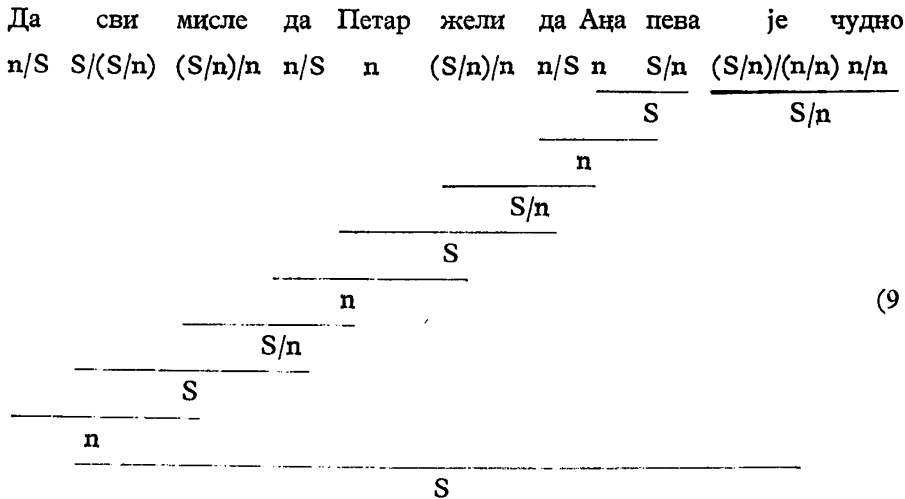
ционишу као факултативне трансформације. Погледајмо сада како ће изгледати примена Екстрапозиције за **Да да Ана њева је њознајо није њачно*:

$$\begin{array}{ccccccc}
 \text{Да} & \text{да} & \text{Ана} & \text{пева} & \text{је} & \text{познато} & \text{није} & \text{тачно} \\
 n/S & n/S & n & S/n & (S/n)/(n/n) & n/n & (S/n)/(n/n) & n/n \\
 & & \underline{S} & & \underline{S/n} & & \underline{S/n} & \\
 & & n & & & & & (8) \\
 & & \underline{S} & & & & & \\
 & & n & & & & & \\
 & & \underline{S} & & & & &
 \end{array}$$

Структурални опис Екстрапозиције овде је задовољен после петог корака извођења, у којем добијамо факторизацију: *Да — да Ана њева је њознајо — није њачно*. Примена Екстрапозиције даје **Није њачно да да Ана њева је њознајо*, низ који је неприхватљив јер, као и почетни, садржи два суседна *да*. Извођење се сада понавља за нови низ, и после првог корака у којем *Ана* и *њева* дају *S*, структурални опис Екстрапозиције је још једном задовољен, овога пута с факторизацијом *да — Ана њева — је њознајо*. Другом применом Екстрапозиције *је њознајо* се помера испред *да*, и тако коначно добијамо прихватљиву реченицу *Није њачно да је њознајо да Ана њева*.

Пре него што пређемо на опис других конструкција с *да*, Екстрапозиција ће нам послужити да се дотакнемо једног општег питања у вези с функционисањем трансформација. У случајевима које смо досад разматрали, како с „централним уметањем” тако и без њега, примена Екстрапозиције увек је недвосмислено назначена. То значи да током извођења за релевантне реченице никада не долази до тога да њен структурални опис — *n/S, S, S/n* — буде задовољен у два различита корака за исти категоријални индекс *S/n*, односно за исти израз *a* којем је тај индекс приписан. Друкчије речено, у оваквим случајевима дати израз *a* никада се не јавља у двома (трима, итд) различитим факторизацијама, тако да се питање да ли се *a* може померати сагласно обема (свим трима, итд) факторизацијама уопште и не поставља. Да бисмо боље видели у чему је проблем када напустимо ове једноставне случајеве, узмимо реченицу у чијем је извођењу структурални опис Екстрапозиције неколико

пута задовољен за исти индекс S/n, на пример *Да сви мисле да Петар жели да Ана пева је чудно*. За ову реченицу имамо следеће извођење:

(9)

Претпоставимо да смо већ у првом кораку у (9) скратили *је* и *чудно*, добијајући за *је чудно* категоријални индекс S/n. У том случају, структурални опис Екстрапозиције током извођења је три пута задовољен за овај индекс, односно за израз *је чудно*: најпре после другог корака, с факторизацијом *да — Ана пева — је чудно*; затим после петог корака, с факторизацијом *да — Петар жели да Ана пева — је чудно*; и најзад после осмог корака, с факторизацијом *да — сви мисле да Петар жели да Ана пева — је чудно*. Није тешко приметити да Екстрапозиција даје синтаксички кохерентан резултат само за последњу од ових факторизација; њеном применом (уз касније обавезно премештање клитике) овде би се добила реченица *Чудно је да сви мисле да Петар жели да Ана пева*. За две претходне факторизације, међутим, Екстрапозиција даје синтаксички некохерентне низове: **Да сви мисле да Петар жели је чудно да Ана пева* за прву, односно **Да сви мисле је чудно да Петар жели да Ана пева* за другу факторизацију.

У оваквим случајевима природно је захтевати да примена трансформација на „погрешне“ факторизације буде искључена општим принципима. На пример, „погрешне“ факторизације у (9) биле би аутоматски одбачене ако бисмо усвојили следећу конвенцију за померање конституената. Узмимо да „a“ стоји уместо категоријалних индекса за које је дефинисана структурална промена одговарајућих трансформација, то јест сама операција померања или пермутирања; у случају Екстрапозиције, дакле, „a“ би било „S/n“. Онда бисмо могли да стипулирамо да уколико је структурални опис овакве трансформације T задовољен n пута (n > 1) током једног извођења за исти категоријални индекс a, тако да се добија n

факторизација за T , T сме да се примени само на максималну од тих факторизација. Мада је ова конвенција сама по себи веома природна¹⁸ и бесумње интуитивно адекватна за случај Екстрапозиције, како у српскохрватском тако и у другим језицима, она у наведеној, најјачој, формулацији ипак води неприхватљивим резултатима; као што ћемо мало касније видети, у случају српскохрватске Екстракције померање је допуштено не само у складу са максималном, већ и у складу са свим осталим факторизацијама. Ова чињеница показује да су максималне факторизације за T повлашћене само под одређеним околностима. Али, уколико би нам пошло за руком да те околности прецизно идентификујемо, конвенција о максималним факторизацијама могла би се задржати у ослабљеном облику: могућност померања конституената на тај начин би увек била тачно назначена, јер би све „погрешне“ факторизације и даље биле искључене нашом конвенцијом.

Вратимо се сада случајевима где се номинализована реченица не налази у положају субјекта већ у положају директног објекта, дакле уз „интенционалне“ глаголе категорије $(S/n)/n$ (*жељети*, *хитети*, *мислити*, *веровати*, *знати*, итд.). У овом положају, њен субјект се стандардно изоставља уколико је идентичан са субјектом главне реченице; на тај начин се добија *Петар жељи да њева* од *Петар жељи да Петар њева*, *Ана мисли да је леја* од *Ана мисли да је Ана леја*, *Петар зна да завиди Павлу* од *Петар зна да Петар завиди Павлу*, итд. Пре него што експлицитно формулишемо ову трансформацију, коју ћемо звати Редукцијом субјекта,¹⁹ морамо разјаснити шта се овде подразумева под идентитетом. Ако се задржимо на примерима какве смо управо навели, где је субјект главне реченице властита именица, можемо рећи да је за идентитет довољно двоје: два субјекта ће бити идентична уколико су (а) кореференцијални (тј. односе се на исто лице или објект) и (б) фонолошки идентични. Тако овде смемо да кажемо, као што смо и учинили, да Редукција субјекта претпоставља нередуковану структуру с властитом именицом, рецимо *Ана мисли да је Ана леја* за *Ана мисли да је леја*. Међутим, ако узмемо неку реченицу с квантификаторским изразом у субјекту, на пример *Свако мисли да је леја*, очигледно је да релевантна нередукована структура није *Свако мисли да је свако леја*, реченица сасвим другачијег значења, већ *Свако мисли да је он леја*, одговарајућа реченица с личном заменицом. У оваквим случајевима, дакле, услови за идентитет су другачији: два субјекта ће бити идентична уколико су (а) кореференцијални и (б) субјект номинализоване реченице је одговарајућа лична заменица. Иако је видети да би се, за разлику од двају претходних, ови услови могли проширити на све случајеве. Ако би се усвојило то решење, Редукција субјекта увек би се примењивала на реченице са заменицама; чак и када је субјект главне реченице властита именица, „почетна“ структура би

¹⁸ Разлози који би се могли навести у прилог овој конвенцији донекле подсећају на разлоге којима се мотивише такозвани „А-over-A principle“ Чомског. В. Chomsky 1964: 930—931. Уп. и Chomsky 1968, 1973; Bresnan 1976.

¹⁹ Њено уобичајено име у трансформационој литератури је „Equi NP Deletion“.

била *Ана мисли да је она леја* (а не *Ана мисли да је Ана леја*), *Петар жели да он њева* (а не *Петар жели да Петар њева*), итд. Алтернативно решење би било да се први пар услова комбинује с другим. Онда бисмо могли рећи да су два субјекта идентична уколико су (а) кореференцијални и (б) било фонолошки идентични (када је субјект главне реченице властита именица или лична заменица) било анафорично повезани (у свим другим случајевима). Ми ћемо овде усвојити ово друго решење, али све што ћемо тврдити потпуно је спојиво и с првим: како и властитим именицама и личним заменицама приписујемо категорију *n*, у категоријалној равни два се решења уопште не разликују једно од другог. Узимајући да „*σ*” стоји уместо категоријалних индекса „*n*” и „*S/(S/n)*” (то јест, уместо индекса јединих двеју категорија које се приписују субјектима), Редукцију субјекта за српскохрватски сада можемо формулисати на следећи начин:

РЕДУКЦИЈА СУБЈЕКТА (први случај)

Структурални опис:	$1, \sigma, (S/n)/n, n/S, n, S/n, 7$
Структурална промена:	$I(n, 5)$
	Услов: $(\sigma, 2) = (n, 5)$

Овај случај Редукције субјекта није и једини. Субјект номинализоване реченице се стандардно изоставља и када се она налази у положају „допунског објекта”, дакле уз глаголе категорије $((S/n)/n)/n$, који означавају трансакције или радње везане за контекст свакодневног живота. Овакви глаголи се у српскохрватском могу поделити у три групе, према томе да ли се комбинују с акузативом (*најоварати*, *најтерати*, *намамити*, *навести*, *молити*, *ипреклињати*, *савештовати*, *иприсилити*, *ипринудити*, *оипуждити*, *овласити*, *уверавати*, *убедити*, *уипозорити*, *обавесити*, *извесити*, *иподсеити*, *лајати*, *варати*, *обмањивати*, итд), с дативом (*обећати*, *објавити*, *обавезати се*, *забрањити*, *наредити*, *одобрити*, *дозволити*, *ипрејоручити*, *савештовати*, *ипредложити*, *ипризнаити*, *оипкрити*, *најовесити*, *саоипити*, *казати*, *изјавити*, *рећи*, *ипоновити*, *објаснити*, *доказати*, итд) или с аблативним генитивом (*очекивати*, *захтевати*, *ипражити*, *научити*, *кријати*, итд).²⁰ Када је реч о Редукцији субјекта, за сваку од ових група у начелу постоје три могућности: изостављени субјект могао би бити идентичан са субјектом главне реченице, са објектом (односно аргументом у дативу или аблативном генитиву) или, у зависности од контекстуалних фактора, било с једним било с другим од њих. Назовимо глаголе чији субјект контролише изостављање *A* глаголима; глаголе чији објект (односно аргумент у дативу или аблативном генитиву) контролише изостављање *B* глаголима; а глаголе код којих је изостављање „двосмислено” *C* глаголима. Питање на које треба одмах одговорити тиче се дистрибуције *A*, *B* и *C* глагола по групама: да ли свака од трију група садржи и *A* и *B* и *C* глаголе?

²⁰ За од као знан аблативности уз генитив, уп. Којен 1979: 20.

Узмимо прво *С* глаголе. Реченице као што су *Петар крије од Павла да је болестан*, *Петар уверава Павла да је болестан* и *Петар каже Павлу да је болестан* показују да се *С* глаголи јављају у свим групама: у свакој од тих реченица изостављени субјект би могао бити и *Петар* и *Павле*. *В* глаголи су исто тако заступљени у свим групама. У реченицама *Петар захтева од Павла да њоднесе осипавку*, *Петар наговара Павла да њоднесе осипавку* и *Петар савештује Павлу да њоднесе осипавку* нема никакве сумње да је изостављени субјект *Павле*; уколико бисмо хтели да се редукована реченица односи на Петра, морали бисмо рећи *Петар захтева од себе да њоднесе осипавку*, *Петар наговара себе да њоднесе осипавку* односно *Петар савештује себи да њоднесе осипавку*. Немогућност да се изостављени субјект схвати као кореференцијалан са субјектом главне реченице овде је у вези са семантичким околностима. Значење *В* глагола је такво да је у непосредно остварење онога што описује редукована реченица уплетено лице означено објектом главне реченице (односно њеним аргументом у дативу или аблативном гснитиву), а не лице означено њеним субјектом. Осим тога, *В* глаголи се разликују од *С* глагола по томе што њихов „допунски објект” увек описује нешто што се остварује зависно од људске воље, тако да је претходни услов релевантан за све случајеве њихове употребе. Под овим семантичким околностима, сасвим је разумљиво што никада нећемо узимати да је изостављени субјект кореференцијалан са субјектом главне реченице: реченичне структуре које би се тако добиле (*Петар савештује Павлу да Петар њоднесе осипавку*, итд) једноставно би биле семантички некохерентне.²¹

Када су у питању *А* глаголи, ситуација је знатно нејаснија, једним делом зато што постоје индивидуалне разлике у погледу убрајања појединих глагола у тип *А* односно тип *С*. Изузев глагола *научиши*, који с аблативним генитивом припада типу *А* исто тако недвосмислено као што с акузативом припада типу *В* (уп. *Петар је научио од Павла да њлива* / *Петар је научио Павла да њлива*), сви други могући *А* глаголи с нашег списка су спорни. У мом сопственом говору, на пример, *обавезаши се* је *А* глагол: док ми се чини да је сасвим природно рећи *Петар је обећао Ани да ће бити краљица бала*, где желимо да кажемо „. . . да ће она бити краљица бала”, реченица *Петар се обавезао Ани да ће бити краљица бала* изгледа ми синтаксички кохерентна само с мање вероватном интерпретацијом „Петар се обавезао Ани да ће он бити краљица бала”. Но, без обзира на то како ће се коначно утврдити прецизнији критерији за *А* глаголе у српскохрватском и одредити њихов број, сама трансформациона могућност којом смо их дефинисали не представља ништа спорно.

²¹ Међу глаголима које смо горе навели као пример, *В* глаголи су (1) *наговарати*, *наштерати*, *намамати*, *навесити*, *молиши*, *иреклињати*, *савештовати*, *ирисити*, *иринудити*, *ошћужити*, *овласити*; (2) *наредити*, *одобрити*, *дозволити*, *ирејоручити*, *савештовати*, *иредложити*; и (3) *очекивати*, *захтевати*, *иразиши*. Није тешко видети да, за разлику од осталих, сви ови глаголи задовољавају оба поменута услова.

Из угла Редукције субјекта, они се понашају слично *B* глаголима:

РЕДУКЦИЈА СУБЈЕКТА (други случај)

Структурални опис: $1, \sigma, ((S/n)/n)/n, \sigma, n/S, n, S/n, 8$

Структурална промена: $I (n, 6)$

Услов: $(\sigma, 2) = (n, 6)$ за *A* глаголе (R_A)

$(\sigma, 4) = (n, 6)$ за *B* глаголе (R_B)

(R_A) или (R_B) за *C* глаголе

Разуме се, избор једне или друге могућности за *C* глаголе није увек условљен дискурским чињеницама, као што је несумњиво случај у примерима које смо горе наводили. Уколико се у предикату номинализоване реченице могу употребити и футур и перфективни презент, двосмисленост се не мора отклањати позивањем на контекст. Употреба футура предрепује „субјекатску”, а употреба перфективног презента „објекатску” интерпретацију (уп. *Пећар уверава Павла да ће њоднећи осџавку/Пећар уверава Павла да њоднесе осџавку, Ана је рекла Марку да ће доћи/Ана је рекла Марку да дође*, итд.). У детаљнијем разматрању о Редукцији субјекта у српскохрватском, ову и још неке околности под којима се бира једна или друга интерпретација за *C* глаголе свакако би требало описати на прецизнији начин. Но, овде смо само желели, не улазећи у појединости, да дамо најопштију формулацију те трансформације за наш језик.

Погледајмо сада како ће изгледати истовремена примена Екстрапозиције и Редукције субјекта, на пример да би се добила реченица *Чудно је да Ана мисли да није леџа*. Полазећи од *Да Ана мисли да Ана није леџа је чудно*, можемо најпре применити Екстрапозицију, затим Премештање клитике и најзад Редукцију субјекта. Узимајући „→” као знак трансформационе операције, овај редослед нам даје: → *Је чудно да Ана мисли да Ана није леџа* → *Чудно је да Ана мисли да Ана није леџа* → *Чудно је да Ана мисли да није леџа*. Међутим, можемо ићи и обрнутим путем, примењујући прво Редукцију субјекта, а затим Екстрапозицију и Премештање клитике. Једица разлика је у томе што, бирајући овај други редослед, морамо да се позовемо на конвенцију да се категоријални индекс изостављеног конституента чува све до завршетка трансформационих операција над „почетном” структуром.²³ Примена

²³ За ову конвенцију и њено оправдање, в. Којен 1979: 48—49.

Екстрапозиције би онда била везана за следеће извођење, у којем је њен структурални опис задовољен после шестог корака:

$$\begin{array}{cccccccc}
 \text{Да} & \text{Ана} & \text{мисли} & \text{да} & \text{—} & \text{није} & \text{лепа} & \text{је} & \text{чудно} \\
 n/S & n & (S/n)/n & n/S & n & (S/n)/(n/n) & n/n & (S/n)/(n/n) & n/n \\
 & & & & & \hline & & & \\
 & & & & & S/n & & S/n & \\
 & & & & & \hline & & & \\
 & & & & & S & & & \\
 & & & & & \hline & & & \\
 & & & & & n & & & \\
 & & & & & \hline & & & \\
 & & & & & S/n & & & \\
 & & & & & \hline & & & \\
 & & & & & S & & & \\
 & & & & & \hline & & & \\
 & & & & & n & & & \\
 & & & & & \hline & & & \\
 & & & & & S & & &
 \end{array} \tag{10}$$

Досад смо показали да се *да* јавља као реченични номинализатор у три типа субјект-предикат структура. Номинализоване реченице с *да* могу бити субјекти; затим, саставни део предиката уз „интенционалне” глаголе категорије $(S/n)/n$; и најзад, саставни део предиката уз одређене глаголе категорије $((S/n)/n)/n$. У сва три случаја, за њих је везана посебна трансформација: Екстрапозиција када се појављују као субјекти, први облик Редукције субјекта када се налазе у положају директног објекта и други облик Редукције субјекта када се налазе у положају „допунског објекта”. Видели смо да у *SVO* језику какав је српскохрватски Екстрапозиција доводи до елиминације „централног уметања” и суседних везника, синтаксичких конфигурација које стварају непрестиве тешкоће нашем когнитивном механизму за обраду реченица. На донекле сличан начин, могли бисмо узети да, за *SVO* језике, Редукција субјекта олакшава обраду реченица с „уметањем удесно”. Ова претпоставка почива на идеји да је когнитивном механизму, суоченом с „уметањем удесно”, лакше да препозна *n* изостављених кореференцијалних конституената него да директно обради *n* неизостављених елемената и одреди њихове односе кореференцијалности у датој реченици. Сама та идеја, пак, изгледа сасвим природна у светлу општих фактора који чине релативно „тешким” све структуре с „уметањем”, независно од тога да ли је оно периферно или централно. Чињеница да су ове прве структуре далеко једноставније за обраду од других не значи да у њиховом случају не треба очекивати да тренутно памћење покаже ограничenu способност да готово истовремено „региструје” више сличних јединица и тачно их распореди у оквиру исте реченице с поновљеним „уметањем”. Но, ову могућност само помињемо како бисмо показали да се и Редукција субјекта да посматрати из истог „функционалног” угла као Екстрапозиција и Екстракција, трансформација о којој ћемо сада говорити: детаљније разматрање те могућности очигледно би излазило из оквира нашег рада.

Номинализоване реченице с *да* појављују се и изван субјект-предикат структура, у једном типу безличних конструкција: тако имамо *Треба да Петар њева*, *Мора да Петар завиди Павлу*, *Изгледа да је Ана џужна*, итд. Безлични глаголи овог типа су, у данашњем језику, *шреба*, *ваља*, *мора*, *изгледа* и *чини се*.²³ Њима можемо прикључити и *као*, с којим се образују реченице по значењу врло сличне реченицама с *изгледа* (уп. *Као да је Ана џужна*/*Изгледа да је Ана џужна*, *Као да је Павле засјао*/*Изгледа да је Павле засјао*, итд). Није тешко видети да синтаксичка категорија ових глагола мора бити S/n; једино с том категоризацијом моћи ћемо да добијемо интуитивно задовољавајућу анализу оваквих конструкција. Да бисмо се у то уверили, довољно је да погледамо једно извођење:

$$\begin{array}{cccccc}
 \text{Мора} & \text{да} & \text{Петар} & \text{завиди} & \text{Павлу} & \\
 \text{S/n} & \text{n/S} & \text{n} & \text{(S/n)/n} & \text{n} & \\
 & & & \hline & & & \text{S/n} & & \\
 & & & \hline & & & \text{S} & & \\
 & & & \hline & & & \text{n} & & \\
 & & & \hline & & & \text{S} & & \\
 & & & & & & & & & (11)
 \end{array}$$

Како показује (11), ако желимо да заједничка структура оваквих безличних реченица буде дата природном схемом: $V_{imp} — да — S$, у категоријалнограматичком оквиру V_{imp} неизбежно добија категорију S/n. Свака друга категоризација би или онемогућила ову анализу или захтевала потпуно немотивисане категорије за *да* и остале конституенте. Па ипак, категоризација S/n за безличне глаголе повлачи за собом и једну тешкоћу. Ако *шреба* и сродни глаголи добију категорију S/n, на који начин ћемо их, осим по положају испред а не иза номиналног аргумента, разликовати од осталих функтора категорије S/n, на пример од обичних непрелазних глагола као што су *илакайти* или *шрчайти*? У мање очигледном, али у основи истом облику, овај проблем се поставља и у вези с глаголима о којима смо досад говорили: како, у чисто категоријалној равни, разликовати глаголе уз које се јављају номинализоване реченице од обичних прелазних глагола и глагола типа *дайти* и *узехти*, с обзиром да и једнима и другима приписујемо категорије (S/n)/n односно ((S/n)/n)/n? На крају овог рада, пошто будемо говорили и о „операторским” глаголима какви су *моћи*, *умети* и *иочињайти*, показаћемо како се ова тешкоћа може отклонити увођењем једноставних рестрикција на допуштена извођења; на пример, за све српскохрватске глаголе с којима се јављају номинализоване реченице важиће рестрикција да се у одговарајућем кораку извођења глаголски израз категорије (S/n)/a (где је *a*

²³ У нешто старијем језику овако се употребљавао и израз *може бити*, са значењем „могућно је” (*Може бити да ће Павле иобедиити* = *Могућно је да ће Павле иобедиити*), који ни данас није сасвим изобичајен.

било „n” било празно) мора комбиновати с номиналним аргументом добијеним из n/S и S.

Вратимо се сада безличним конструкцијама. Уколико реченицу *Мора да Пејтар завиди Павлу* анализирамо као што смо учинили у извођењу (11), паралелна реченица са зависним субјектом *Пејтар* испред *мора* добијала би се трансформационим путем. Релевантна трансформација би померала субјект номинализоване реченице у почетни положај, дајући *Пејтар мора да завиди Павлу* за *Мора да Пејтар завиди Павлу*, *Пејтар треба да њева* за *Треба да Пејтар њева*, *Ана изгледа да је њужна* за *Изгледа да је Ана њужна*, итд.²⁴ Ова трансформација, коју зовемо Екстракцијом, на први поглед је сасвим сродна Екстракцији субјекта (Subject Raising) у језицима као што су енглески или француски. Ако оставимо на страну опште разлике које проистичу из обавезности односно необавезности субјекатског конституента у свим реченицама и различитих услова за јављање инфинитивних односно финитних допуна, сама пермутација зависног субјекта у почетни положај као да се повинује истом правилу. Тако свакако изгледа када упоредимо следеће примере: *It seems that Anne is sad* → *Anne seems to be sad*, *Il paraît que Anne est triste* → *Anne paraît être triste*, *Изгледа да је Ана њужна* → *Ана изгледа да је њужна*. Међутим, овде морамо бити веома обазриви. Када се говори о Екстракцији субјекта уопште, често се узима да је то трансформација битно везана за граматичке релације: њен ефекат би се, како сугерира и сам термин „raising”, састојао у томе да се субјект зависне реченице „подигне” у главну, „вишу” реченицу у којој постаје субјект (као у нашим примерима) или објект (као у примерима типа *Anne trouve Pierre gentil* или *Anne believes Peter to be a fool*). Прихватајући ову анализу коју је најисцрпније развио Постал, не морамо усвојити додатну Постаљову идеју да су и ова и низ других трансформација експлицитно дефинисане за граматичке релације.²⁵ Али, чак и када одбацимо ту идеју, сама анализа Екстракције коју даје Постал обавезује нас да претпоставимо две ствари: (а) да ће у било којем језику Екстракција „подизати” само субјект зависне реченице и (б) да ће у било којем језику субјект зависне реченице моћи да се „подигне” и у положај субјекта и у положај објекта главне, „више” реченице.

Уколико смо у начелу сагласни да се релативно разнородне реченичне структуре какве, рецимо, имамо у *Anne seems to be a fool* и *Anne believes Peter to be a fool* могу описивати истом трансформацијом, за многе језике (енглески, француски, италијански, итд) би се дало тврдити да задовољавају обе претпоставке Постаљове анализе. Међутим, то свакако није случај са српскохрватским, где чињенице директно противрече и претпоставци (а) и претпоставци (б). Субјект номинализоване реченице

²⁴ Да бисмо избегли ирелевантне проблеме који се тичу клитика, нећемо наводити примере с глаголом *чини се*.

²⁵ Уп. Postal 1974, нарочито 284—288, 374—384. Гледиште да трансформације треба да буду експлицитно дефинисане за граматичке релације карактеристично је за такозвану „релациону граматiku” чије основне идеје потичу од Постала и Перлмутера. У вези с Постаљовом анализом Екстракције субјекта у енглеском и њеним теоријским импликацијама, в. Lightfoot 1976 и Vach 1977.

у српскохрватском се уопште не може померати у положај директног објекта „више” реченице. Тако, супротно претпоставци (б), реченица *Ана верује да је Пејтар будала* нема паралелни облик **Ана верује да је Пејтра будалом*, као што, рецимо, енглеска реченица *Anne believes that Peter is a fool* има паралелни облик *Anne believes Peter to be a fool*, за који би се могло узети да је добијен померањем зависног субјекта у положај „вишег” објекта.²⁶ Када је реч о претпоставци (а), ситуација је још јаснија. Српскохрватска Екстракција помера почетни конституент номинализованих реченица, независно од тога да ли је тај конституент субјект; другим речима, она је подједнако применљива на реченице са субјект-предикат структуром и на безличне реченице без субјекта. Остављајући на страну „временске” реченице какве су *Свиће* или *Ноћ је*, у српскохрватском постоје три елементарна типа безличних структура, које можемо илустровати примерима *Данас је хладно*, *Ани је хладно* и *На улицама нема људи*.²⁷ Сва три типа недвосмислено подлежу Екстракцији: као што за *Изгледа да је Ана џујсна* имамо *Ана изгледа да је џујсна*, тако имамо и *Мора да је данас хладно* → *Данас мора да је хладно*, *Изгледа да на улицама нема људи* → *На улицама изгледа да нема људи* односно *Мора да је Ани хладно* → *Ани мора да је хладно*.

Није тешко уочити какве су импликације ових чињеница. Ма шта могло бити тачно о другим језицима, за које би се можда дале брањити претпоставке (а) и (б), Екстракција у српскохрватском није посебно везана ни за субјект ни за граматичке релације уопште. Померајући зависни субјект, она само помера почетни конституент номинализоване реченице, као и када је реч о безличним структурама. Разуме се, ништа нас не спречава, ако то желимо, да и овде говоримо о „подизању” у „вишу” реченицу; али онда морамо признати да то није процес специфичан за граматичке релације, јер му адверби и изрази категорија *p* и *S/(S/n)* који нису субјекти подлежу на исти начин као субјекти. Овај закључак је потпуно у складу с Куновим запажањем, које смо већ наводили, да Екстрапозиција и Екстракција субјекта омогућавају *SVO* језицима да се ослободе „централног уметања” и суседних везника. Ако Екстракција има пре свега ову функцију, сасвим је разумљиво што ће она бити „слепа” за граматичке релације, а „осетљива” на почетне конституенте. Но, исто је тако разумљиво зашто ни сам Куно није експлицитно направио ову разлику. Говорећи о *SVO* језицима, он је првен-

²⁶ Само би се за глагол *смајрајти* (и глагол *држајти* када је синониман с њим) можда могло тврдити да допушта померање зависног субјекта у положај „вишег” објекта: уп. *Пејтар смајра да је Ана њамейна*/*Пејтар смајра Ану њамейном*. Али, чак и када бисмо прихватили ову анализу за *смајрајти*, све што бисмо добили био би један једини случај те врсте у читавом језику. Уместо тога, изгледа далеко природније довести *смајрајти* у везу с другим српскохрватским глаголима који поред објекатског аргумента имају и аргумент у предикативном инструменталу или акузативу са *за* (*изабрајти*, *наименовајти*, *јосптавајти*, *јројласити*, итд). Мало је вероватно да ћемо конструкције с овим глаголима морати да описујемо трансформационим средствима; но, када би и било тако, сасвим је сигурно да анализа не би много личила на класичне случајеве „подизања” у положај „вишег” објекта.

²⁷ За анализу оваквих реченица, коју претпостављамо у даљем излагању, в. Којен 1979: 29—31.

ствено имао у виду енглески у којем се, због обавезности субјекатског конституента у свим реченицама, почетни конституент и субјект увек подударају: да је разматрао Екстракцију у неком SVO језику с безличним структурама, он би свакако уочио да његово становиште претпоставља да је она дефинисана за почетне конституенте а не нужно за субјекте.

Како је применљива на сасвим различите реченичне типове, српскохрватска Екстракција, за разлику од Екстрапозиције, неће имати јединствен структурални опис. За субјект-предикат реченице, структурални опис је дат следећом категоризацијом:

$$1, S/n, n/S, \sigma, S/n, 6 \quad (E_1)$$

За безличне реченице треба прво прецизније одредити шта ћемо подразумевати под „почетним конституентом”. Ако узмемо реченицу *На улицама нема људи*, очигледно је да ће почетни конституент бити прилошки израз *на улицама*, категорије $(S/n)/(S/n)$, а не сам предлог *на*, који адвербијализује именицу. То значи да ће почетни конституент бити први нуклеарни конституент, а не први конституент уопште, где се „нуклеарни конституенти” дефинишу као они који се јављају у минималним категоризацијама за дату врсту реченица. На пример, субјект и предикат су нуклеарни конституенти, јер је минимална категоризација за одговарајуће реченице (тј. категоризација најкраћег низа речи који представља реченицу датог типа, овде субјект-предикат реченицу) било n , S/n било $S/(S/n)$, S/n : а то су управо категорије субјектских, односно категорија предикатских израза. За разлику од субјект-предикат реченица, где су минималне категоризације везане за реченице с два елемента (*Ана њлаче, Неко њлаче*), код некторских²⁸ реченица оне ће увек имати по три категоријална индекса. Елементарне реченице с некторима увек садрже нектор, прилошки функтор и било још један прилошки функтор било номинални аргумент (*Данас је хладно, Ани је хладно, Овде нема хлеба*).²⁹ Тако за њих имамо следеће минималне категоризације: $(S/n)/(S/n)$, $(S/((S/n)/(S/n)))/((S/n)/(S/n))$, $(S/n)/(S/n)$ (*Данас је хладно*), $(S/n)/(S/n)$, $(S/(S(n)/(S/n)))/n$, n (*Овде нема хлеба*), n , $(S/((S/n)/(S/n)))/n$, $(S/n)/(S/n)$ (*Ани је хладно*). Први нуклеарни конституент некторских реченица биће, дакле, неки прилошки израз или, у реченицама типа *Ани је хладно*, неки израз категорије n или $S/(S/n)$ у дативу. Узимајући да „ τ ” стоји уместо категоријалних индекса оваквих израза, можемо рећи да је структурални опис Екстракције за некторске реченице дат следећим двама категоризацијама:

$$1, S/n, n/S, \tau, S/((S/n)/(S/n)), 6 \quad (E_2)$$

$$1, S/n, n/S, \tau, (S/((S/n)/(S/n)))/n, (S/n)/(S/n), 7 \quad (E_3)$$

²⁸ Некторима зовемо функторе категорије $(S/((S/n)/(S/n)))/n$ односно $(S/((S/n)/(S/n)))/((S/n)/(S/n))$, који су карактеристични за безличне реченице; ако оставимо на страну неке мање важне случајеве, у српскохрватском се као нектори јављају једино глаголи *бићи* (са суплетивним *јесам* и *нисам* у презенту), и *имати* односно *нема ти* (са суплетивним *бићи* у свим временима осим презенту).

²⁹ Разуме се, могуће су и елементарне некторске реченице с квантификаторским изразима (*Некоме је хладно, Овде нема ничега*), али у овом контексту нема потребе да се на њима посебно задржавамо. За извођења с оваквим реченицама, в. Којен 1979: 45.

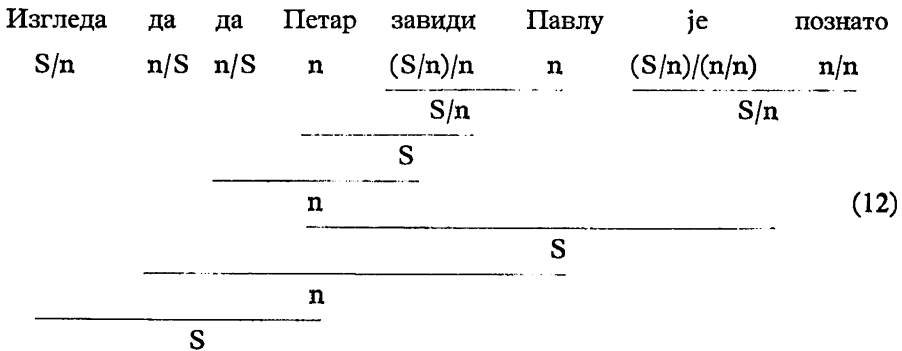
Лако је видети да је (E_2) структурални опис релевантан за случајеве где је τ „(S/n)/(S/n)”, дакле за реченице типа *Данас је хладно и Овде нема хлеба*. С том вредношћу за τ , (E_2) нам, на пример, даје следећу факторизацију за *Изгледа да овде нема хлеба*: *Изгледа — да — овде — нема хлеба*. Применом Екстракције први нуклеарни конституент номинализоване реченице, *овде*, померио би се у почетни положај и тако бисмо добили *Овде изгледа да нема хлеба*. На сличан начин, узимајући да је τ у (E_3) „n”, имали бисмо следећу факторизацију за *Мора да Ани је хладно*: *Мора — да — Ани — је — хладно*.³⁰ Иста операција као у претходном случају онда би нам дала реченицу *Ани мора да је хладно*. Као што видимо, без обзира на разлику у структуралним описима, Екстракција се увек примењује на исти начин; било да су у питању безличне реченице или реченице са субјектом и предикатом, први нуклеарни конституент номинализоване реченице једноставно се помера у почетни положај. Ако уведемо „a” као схематско слово другог реда, које замењује било „ σ ” било „ τ ”, и стипулирамо да једно од места означених са „...” у структуралном опису може бити празно, следећа формулација Екстракције за српскохрватски обухвата све случајеве:

ЕКСТРАКЦИЈА

Структурални опис: $1, S/n, n/S, [{}_s a, \dots, \dots]_s, 7$

Структурална промена: $P(a, 4, 1), a = \sigma$ или τ

Погледајмо сада како се Екстракција може применити да бисмо се ослободили суседних везника. Реченицама *Изгледа да је познато да Петар завиди Павлу* и *Да Петар завиди Павлу изгледа да је познато одговара „почетна”* структура **Изгледа да да Петар завиди Павлу је познато*, с „централно уметнутом” реченицом *Петар завиди Павлу*. За ову неприхватљиву структуру имамо следеће извођење:

³⁰ Претпостављамо, као и увек, да се категоризације дају за реченице у оваквом облику, а не у облику где је клитика премештена у свој фонолошки обавезан или синтаксички „неправилан” положај.

Претпоставимо да смо скраћивали с десна на лево, тако да смо у првом кораку добили да је и *познајо* дају је *познајо*. Структурални опис Екстракције за субјект-предикат реченице, (E₁), онда је задовољен после четвртог корака, с факторизацијом *Изгледа — да — да Пејтар завиди Павлу — је познајо*, и примена Екстракције дала би нам реченицу *Да Пејтар завиди Павлу изгледа да је познајо*. Међутим, суседних везника овде смо се могли ослободити и на други начин, јер је после трећег корака применљива Екстрапозиција, за коју имамо факторизацију *да — Пејтар завиди Павлу — је познајо*; њена примена би нам дала реченицу *Изгледа да је познајо да Пејтар завиди Павлу*.

Овај пример показује да се неприхватљиве структуре с „централним уметањем” — било да се оно само понавља више пута било да се као овде комбинује с периферним — не могу искључити тако што ћемо захтевати да примена трансформација какве су Екстрапозиција или Екстракција у неким случајевима буде обавезна а не факултативна; јер, чак и да то решење нема других недостатака, оно ће бити неадекватно за случајеве као што је (12), где једној неприхватљивој структури одговарају две прихватљиве реченице. Да бисмо обухватили и такве случајеве, морали бисмо претпоставити да се једна трансформација, рецимо Екстрапозиција, примењује понекад обавезно, понекад факултативно, а понекад обавезно уколико не примењујемо неку другу трансформацију *T*. Но, очигледно је да би овакво становиште било лишено сваког оправдања. То значи да се неприхватљиве структуре с „централним уметањем” морају искључити директно, увођењем посебног филтера коју би гарантовао њихову неисправност. Овај филтер можемо формулисати на следећи начин:

НОМИНАЛИЗАТОРСКИ ФИЛТЕР

Свака реченична структура чија категоризација садржи два суседна номинализатора (... n/S, n/S, ...) синтаксички је некохерентна.

Позивањем на овај филтер моћи ћемо да из скупа граматички исправних српскохрватских реченица искључимо све неприхватљиве структуре с „централним уметањем”, како оне које се добијају с *да* тако и оне које се добијају с другим српскохрватским номинализаторима (у ове свакако треба убројати *ишшо* а вероватно, бар у неким употребима, и зависно-упитне везнике).³¹

Остаје нам да поменемо још једно питање у вези с Екстракцијом. Говорећи о проблему општих конвенција за примену трансформација,

³¹ Разум се, овде (као и у читавом раду) имамо у виду само неприхватљиве структуре с „централно уметнутим” реченицама, тј. изразима категорије S. Случајеви „централног уметања” с „релативним реченицама” (на пример, *Човек кога је девојка коју је дечак волео очекивала није дошао*) траже посебно разматрање: но, „релативне реченице” (рецимо, овде *кога је девојка коју је дечак волео очекивала*) за нас и нису изрази категорије S већ нека врста синтаксичких придева, дакле изрази категорије p/n. Уп. Којен 1979: 35—36.

већ смо казали како је у српскохрватском примена Екстракције допуштена у складу с више факторизација које се јављају у току једног извођења. Узмимо неку реченицу као што је *Као да треба да изгледа да Ана плаче*, за коју имамо следеће извођење:

$$\begin{array}{cccccccc}
 \text{Као} & \text{да} & \text{треба} & \text{да} & \text{изгледа} & \text{да} & \text{Ана} & \text{плаче} \\
 \text{S/n} & \text{n/S} & \text{S/n} & \text{n/S} & \text{S/n} & \text{n/S} & \text{n} & \text{S/n} \\
 & & & & & & \hline & & & & & & \text{S} \\
 & & & & & & \hline & & & & & & \text{n} \\
 & & & & & & \hline & & & & & & \text{S} \\
 & & & & & & \hline & & & & & & \text{n} \\
 & & & & & & \hline & & & & & & \text{S} \\
 & & & & & & \hline & & & & & & \text{n} \\
 & & & & & & \hline & & & & & & \text{S}
 \end{array} \tag{13}$$

У овом извођењу, структурални опис Екстракције је задовољен само у „нултом” кораку, с факторизацијом *изгледа — да — Ана — плаче*; дакле, померањем субјекта *Ана* добили бисмо реченицу *Као да треба да Ана изгледа да плаче*. Међутим, поред ове постоје још две реченице, *Као да Ана треба да изгледа да плаче* и *Ана као да треба да изгледа да плаче*, за које бисмо такође били склони да кажемо да су добијене применом Екстракције на исту „почетну” структуру. Другим речима, интуитивно бисмо очекивали да ће у извођењу за *Као да треба да изгледа да Ана плаче* структурални опис Екстракције бити задовољен не једном него три пута. Овакво извођење стварно се и може дати ако употребимо Гичово правило скраћивања,³² које смо на почетку већ навели:

$$\begin{array}{cccccccc}
 \text{Као} & \text{да} & \text{треба} & \text{да} & \text{изгледа} & \text{да} & \text{Ана} & \text{плаче} \\
 \text{S/n} & \text{n/S} & \text{S/n} & \text{n/S} & \text{S/n} & \text{n/S} & \text{n} & \text{S/n} \\
 \hline & \text{S/S} & & \text{S/S} & & & \hline & \text{S} \\
 & & & & & & \hline & \text{S/n} \\
 & & & & & & \hline & \text{S/S} \\
 & & & & & & \hline & \text{S}
 \end{array} \tag{14}$$

Факторизација за Екстракцију коју смо имали и у (13), *изгледа — да — Ана — плаче*, и овде се појављује у „нултом” кораку. Ако затим,

³² Уп. горе, стр. 59, правило II.

примењујући Гичово правило,³³ скратимо *џреба* и *да*, добијајући да је *џреба да* израз категорије S/S, а онда *џреба да* и *изіледа*, добијајући да је *џреба да изіледа* (као и сâмо *изіледа*) израз категорије S/n, структурални опис Екстракције је још једном задовољен. Факторизација коју сада имамо је *џреба да изіледа — да — Ана — џлаче*, и примена Екстракције дала би реченицу *Као да Ана џреба да изіледа да џлаче*. Поново употребљавајући Гичово правило, добијамо да *као* и *да* дају израз категорије S/S, а затим да *као да* и *џреба да изіледа* дају *као да џреба да изіледа*, још један израз категорије S/n. Структурални опис Екстракције сада је задовољен и трећи пут, с максималном факторизацијом *као да џреба да изіледа — да — Ана — џлаче*; примена Екстракције овде би нам дала реченицу *Ана као да џреба да изіледа да џлаче*.

Тако, видимо да се у извођењу (14), с описаним редоследом корака, појављују све могућности за Екстракцију које су интуитивно назначене. Но, ова чињеница, сама по себи непроблематична, природно нас суочава с питањем зашто је у случају Екстракције померање истог конституента допуштено у складу са свим факторизацијама, док у случају Екстрапозиције³⁴ једино померање у складу с максималном факторизацијом даје синтаксички кохерентну реченицу. Један одговор би се могао тражити у следећем својству факторизација које смо добили у (14). Када упоредимо максималну од њих с другим двома, одмах ћемо приметити да се оне не подударају само по свом почетном елементу, који представљају три различита израза категорије S/n (*изіледа*, *џреба да изіледа* односно *као да џреба да изіледа*); сви остали елементи су им заједнички (*да — Ана — џлаче*). Назовимо „разликом” израз који остаје када од било које „веће” факторизације „одуземо” неку која је „мања”. У случајевима као што је (14), где различите факторизације нису подударне само у једном елементу, моћи ћемо унапред да кажемо какав мора бити израз X који представља „разлику”. X ће очигледно увек бити (а) израз који има јединствену категорију и (б) израз који би са суседним изразом из „мање” факторизације, ако је категорија овога β, могао директно образовати нови израз категорије β, тј. одговарајући елемент „веће” факторизације. На пример, ако од максималне факторизације у (14) „одуземо” минималну остаје нам *као да џреба да*, израз категорије S/S; овај би са суседним *изіледа*, почетним елементом минималне факторизације, могао директно дати *као да џреба да изіледа*, нов израз категорије S/n који је уједно почетни елемент максималне факторизације. Ситуација је иста и за две преостале могућности, када од максималне факторизације „одузимамо” средњу ($X = \text{као да}$) или од средње минималну факторизацију ($X = \text{џреба да}$). Уопштавајући на основу овог примера, можемо рећи да је једна факторизација F прегледна уколико је било максимална било таква да, „одузимајући” је од максималне, добијамо неки израз X који испуњава услове (а) и (б). (На тај начин се максималне факторизаци-

³³ Гичово правило је применљиво на S/n и n/S узимајући да је a S/n а δ S, а на S/S и S/n узимајући да је a S/S а δ n. Уп. Којен 1979: 41–44. (Овде претпостављамо да не важи рестрикција за δ коју смо предложили у Којен 1979: 44, нап. 61.)

³⁴ Уп горе, извођење (9).

ције, за које је $X = \emptyset$, посматрају као гранични случај прегледних факторизација.)

У стандардним случајевима где налазимо n ($n > 1$) факторизација за померање истог конституента, а оно је стварно допуштено само у складу с максималном факторизацијом, на пример у случајевима с Екстрапозицијом о којима смо раније говорили, једино су максималне факторизације прегледне. Остале факторизације се разликују од максималне бар у два елемента, тако да не испуњавају услове (а) и (б). Ова околност сугерира да би се принцип максималних факторизација, неодржив у светлу примера као што је Екстракција у српскохрватском, могао заменити следећом слабијом конвенцијом:

КОНВЕНЦИЈА ЗА ПОМЕРАЊЕ

Померање је допуштено ако, и само ако, је структурални опис дате трансформације T задовољен прегледном факторизацијом.

Опрезнија формулација од ове коју смо управо дали имала би „само ако” уместо „ако и само ако”; другим речима, узимало би се да је прегледност неке факторизације F нужан али не и довољан услов да се на њу примени T . Та формулација не би искључивала случајеве где је померање допуштено само у складу с максималном факторизацијом F_m упркос томе што постоје и прегледне факторизације F_{m-1} , F_{m-2} , итд. које задовољавају структурални опис дате трансформације T за исти категоријални индекс a . Но, питање да ли се овакви случајеви заиста јављају засад остављамо отвореним: уколико се покаже да је одговор на њега потврда, нужан и довољан услов за допуштено померање конституената морао би се тражити у комбинацији прегледности с неким другим обележјем.

Последњи тип конструкција с *да* о којем ћемо говорити обухвата реченице као што су *Петар почиње да њева*, *Ана њокушава да учи*, *Павле мора да њолаже исјини* (у „деонтичкој” интерпегацији), итд. Као што смо нагостили на самом почетку, њих не треба бркати с реченицама привидно идентичне конструкције, рецимо *Петар жели да њева*, које се добијају применом Редукције субјекта; јер, за разлику од *Петар жели да Петар њева*,³⁶ „почетне” структуре које би нам овде биле потребне за редукцију (**Петар почиње да Петар њева*, **Ана њокушава да Ана учи*, **Павле мора да Павле њолаже исјини*, итд) и синтаксички и семантички су некохерентне. Изгледа нам да се некохерентност оваких структура најбоље може објаснити чињеницом да су, с логичке тачке гледишта, глаголи о којима говоримо предикатски или реченични оператори а не предикати. Другим речима, ако се послужимо заградама да неформално издвојимо логичке конституенте, *Петар почиње да њева* и *Ана њокушава*

³⁶ Ни за реченичне структуре типа *Петар жели да Петар њева* не би се могло рећи да делују нарочито природно: али то није услед тога што би биле синтаксички или семантички некохерентне већ једноставно зато што нас наводе на питање зашто на њих још није примењена Редукција субјекта.

да учи приближно би били представљени као (*Петар* ((*јочиње да* (*јева*)))) односно (*Ана* ((*јокушава да* (*учи*))), с предикатским операторима „почиње да (*F*)” и „покушава да (*F*)”, док би реченица *Павле мора да јолаже исјийи* или била представљена на сличан начин, с предикатским оператором „мора да (*F*)”, или — посредством парафразе — као (*Обавезно је да* ((*Павле* (*јолаже исјийи*))))), с реченичним оператором „обавезно је да (*p*)”.

Једна од ових двеју подела на логичке конституенте, она у којој се издвајају предикатски оператори, чини нам се доста блиска основној синтаксичкој структури оваквих реченица. Синтаксички, као и логички и семантички,³⁶ оне садрже три главна конституента. Ти конституенти се могу идентификовати општом схемом $N - V_{op} да - Pred$, према којој добијамо анализе типа *Петар — јочиње да — јева*, *Павле — мора да — јолаже исјийи*, *Ана — је усјела да — добије књију од Павла*, итд. У категоријалнограматичком оквиру, N очигледно постаје једна или друга од двеју субјекатских категорија, n или $S/(S/n)$, а $Pred$ предикатска категорија S/n . Које категорије ће одговарати средњем члану ове схеме $V_{op} да$? Претпоставимо да *да* задржи своју категорију, n/S , упркос томе што се у реченицама које разматрамо никада не комбинује с изразом категорије S . Онда бисмо, приписујући „операторским” глаголима категорију S/n и примењујући у првом и другом кораку Гичово правило, имали следеће извођење за *Петар јочиње да јева*:

$$\begin{array}{cccc}
 \text{Петар} & \text{почиње} & \text{да} & \text{јева} \\
 n & S/n & n/S & S/n \\
 & \hline
 & S/S & & \\
 & & \hline
 & & S/n & \\
 \hline
 & S & &
 \end{array} \tag{15}$$

Према овој анализи, „операторски” глаголи се никада директно не комбинују с номиналним аргументима. Они најпре с *да* образују изразе категорије S/S , а ови затим постају део реченичног предиката; могућност комбиновања с номиналним аргументима постоји једино за *јочиње да јева*, *јокушава да учи*, *мора да јолаже исјийи*, итд, а не и за *само јочиње*, *јокушава* или *мора*. Ова последица наше анализе прихватљива је сама по себи (уп. *Петар јочиње, *Ана јокушава, *Павле мора на супрот *Петар ирчи*, *Ана јлаче*, *Павле се смеје*), и истовремено објашњава синтаксичку некохерентност структура као што су **Петар јочиње да Петар јева* или **Ана јокушава да Ана учи*. У оваквим структурама „операторски” глаголи би добијали категорију $(S/n)/n$ и, као *желеји* или *вероваји*, непосредно би се комбиновали с номинализованим реченицама. Но, уколико је тачно да се „операторски” глаголи никада ди-

³⁶ Разуме се, овај паралелизам између синтаксичких и логичко-семантичких конституената ишчежава чим од реченица с властитим именима пређемо на реченице с квантификаторским изразима.

ректно не комбинују с номиналним аргументима, реченичне структуре овог типа унапред су искључене: оне су синтаксички некохерентне исто онако као што су синтаксички некохерентни низови **Пејшар верује Анин њлач* (уместо *Пејшар верује да Ана њлаче*) или **Павле каже Анин њлач* (уместо *Павле каже да Ана њлаче*).

Поред ових синтаксичких разлога, у прилог нашој анализи „операторских” глагола могу се дати и разлози логичке и семантичке природе. Ако претпоставимо, као што се најчешће чини, да су изрази који канонски добијају категорију S/n у логичком погледу једномесни предикати, изрази који канонски добијају категорију (S/n)/n двомесни предикати, итд, чињеница да се „операторски” глаголи комбинују с номиналним аргументима само као део израза категорије S/n указује на то да они логички представљају операторе а не предикате. Претпостављајући пуни паралелизам синтаксичких и логичких структура, бар када су у питању реченице с властитим именима, из наше анализе би се дало закључити да су, логички гледано, сви овакви глаголи предикатски оператори. У случају оних који то заиста и јесу, та околност очигледно потврђује нашу анализу. Рестрикција на допуштена извођења којом се искључују како псеудо-реченице типа **Пејшар њочиње*³⁷ тако и псеудо-реченице типа **Пејшар њочиње да Пејшар њева* овде се у истој мери може бранити синтаксичким и логичко-семантичким разлозима. У ову групу треба убројати две врсте „операторских” глагола: глаголе којима се радња описана у допуни посматра из временског угла (*њочињавиши, њочевши, наставиши, завршиши, њресивши*, итд) и глаголе којима се радња описана у допуни посматра из угла приступа реализацији (*њокушавиши, њокушавиши, њробавиши, оклежавиши, усјевши, умевши, усудиши се, одлучиши се, решиши се, смеиши* у значењу „усудити се”, итд). У односу на овакве глаголе, синтаксичка и логичка структура су подударне и по томе што се „операторски” глагол не комбинује директно с номиналним аргументом (односно, у логичкој терминологији, с именом или индивидуалном константом) и по томе што он и синтаксички и логички представља део предикатског израза. Ситуација је нешто компликованија када је у питању друга и далеко малобројнија група „операторских” глагола који логички функционису као реченични оператори: тој групи, рецимо, припадају *моћи* (са значењем „могућно је да”, везаним за логичку, физичку или епистемичку могућност), *морати* (са значењем „обавезно је да”) и *смеи* (са значењем „допуштено је да”).³⁸ У односу на њих, синтаксичка и логичка структура су подударне по томе што се *може, мора, сме*, итд. не комбинују директно с номиналним аргументом (односно, именом или индивидуалном константом), тако да јасно видимо да ови облици ни синтаксички ни логички немају статус предикатских израза као *њрчи, њлаче, смеје се*, итд. Међутим, за разлику од глагола из претходне групе, синтаксичка и

³⁷ Овде говоримо о оваквим низовима само као о могућим нередуктованим структурама: јасно је да се они могу јављати у говору као прихватљиви „реченични еквиваленти”.

³⁸ Сви безлични глаголи о којима смо говорили (*њреба, мора, изгледа*, итд) логички исто тако представљају реченичне операторе.

логичка структура овде су неподударне утолико што изрази који имај категорију реченичних оператора, S/S, и у логичком погледу то и јесу, ипак синтаксички чине део предиката. Но, чини нам се да у случају тих израза (*може да, мора да, сме да*, итд), као и у случају негације,³⁹ ову неподударност између логичке везе с реченицом и синтаксичке припадности предикату треба сматрати једним од обележја посебног положаја који у природним језицима ужива подела на граматички субјект и предикат.

Пошто смо описали три основна типа српскохрватских конструкција с *да*, остаје нам још само да експлицитно формулишемо рестрикције на допуштена извођења којих смо се пређутно придржавали у досадашњем излагању. У светлу наших закључака, јасно је да се из овог угла морају разликовати следећи случајеви: (1) извођења где дати глагол захтева да се као аргумент релевантног глаголског израза у неком кораку *k* појави номинализована реченица; (2) извођења где дати глагол захтева да се као аргумент релевантног глаголског израза у неком кораку *k* појави номинализатор; (3) извођења где дати глагол захтева да се као аргумент релевантног глаголског израза у неком кораку *k* појави било номинализатор било номинализована реченица; и најзад, (4) извођења где дати глагол искључује могућност да се као аргумент релевантног глаголског израза у неком кораку *k* појави било номинализатор било номинализована реченица.

Прва група случајева обухвата глаголе категорије (S/n)/n односно ((S/n)/n)/n какви су *желейти, веровайти, молийти, захтевайти, рећи*, итд. Категорија релевантног глаголског израза овде је увек (S/n)/n; јер, номинализоване реченице се у положају директног објекта комбинују са самим обликом „интенционалног” глагола, а у положају „допунског објекта” с изразима типа *моли Павла, захтева од Ане, каже Петру*, итд. који такође имају категорију (S/n)/n. Узимајући да „:” значи „добито из”, рестрикцију за извођења с овим глаголима можемо изразити на следећи начин:

<i>желейти</i>	(S/n)/n	Arg (S/n)/n = n, n: n/S, S
<i>рећи</i>	((S/n)/n)/n	Arg (S/n)/n = n, n: n/S, S

Друга група случајева обухвата „операторске” глаголе. Рестрикција за извођења овде ће очигледно имати следећи облик:

<i>почињайти</i>	S/n	Arg (S/n) = n/S
------------------	-----	-----------------

Трећу групу случајева чине безлични глаголи као што су *требало, мора, изгледа*, итд. Видели смо да се ови глаголи могу директно комбиновати било с *да* било с номинализованим реченицама,⁴⁰ што значи да се рестрикција за извођења овде мора дати у дисјунктивном облику:

<i>изгледа</i>	S/n	Arg (S/n) = n/S или Arg (S/n) = n, n: n/S, S
----------------	-----	---

³⁹ Уп. Којен 1979: 40—42.

⁴⁰ Уп. горе, извођења (13) и (14).

Најзад, четврта група случајева обухвата глаголе који канонски добијају неку од категорија S/n , $(S/n)/n$ или $((S/n)/n)/n$: *илакайи*, *иџрачйи*, *миловайи*, *сећи*, *дайи*, *узети*, итд. Рестрикција за извођења с оваквим глаголима сводила би се на захтев да се релевантни глаголски изрази (на пример, *даје*, *даје књију* и *даје књију Павлу* у реченици *Петар даје књију Павлу*) комбинују искључиво с обичним номиналним или квантификаторским изразима а никада с номинализаторима или номинализованим реченицама. Но, како нема никакве сумње да управо реченичне структуре с овим глаголима⁴¹ представљају „необележен случај” и у синтаксичком и у логичком погледу, изгледа природније претпоставити да њихово присуство у реченици не повлачи за собом никаква категоријална ограничења. Уместо тога, сматраћемо да се реченичне структуре које представљају „обележен случај” — на пример, конструкције с номинализованим реченицама у положају директног или „допунског” објекта — синтаксички кохерентно јављају само под посебним условима; њихова граматичка исправност, могло би се рећи, мора бити зајемчена тиме што су „изазване” присуством неког глагола за који важе посебне категоријалне рестрикције.

Као што смо управо показали, из угла рестрикција на допуштена извођења глаголи који се јављају у конструкцијама с *да* могу се поделити у три групе. Лако је видети да су то исте три групе које се добијају када ствари посматрамо из трансформационог угла: глаголи који подлежу Редуkcији субјекта истовремено су они за које важи прва рестрикција, глаголи који подлежу Екстракцији они за које важи трећа рестрикција, а „операторски” глаголи који нису везани ни за какву трансформацију они за које важи друга рестрикција. Чини нам се да ова подударност има занимљивих импликација по различите аспекте наше анализе; но, овде се морамо задовољити тиме да их само поменемо, јер би детаљније разматрање захтевало да говоримо и о инфинитивним конструкцијама⁴² и конструкцијама са *што*, питањима у која нисмо хтели да улазимо у овом раду.

Београд

Леон Којен

⁴¹ Овде, као и у читавом раду, говоримо о „глаголима” $V_1, V_2, \dots, V_n$, мада би потпуна прецизност тражила да говоримо о „употребама глагола” $V_1, V_2, \dots, V_n$. Али, чињеница да се готово сви глаголи који се јављају у конструкцијама с *да* могу употребљавати и друкчије, најчешће као канонски глаголи категорије S/n , $(S/n)/n$ или $((S/n)/n)/n$, толико је добро позната да би инсистирање на њој само непотребно компликовало излагање.

⁴² За српскохрватски инфинитив уопште, уп. Ivić 1972,

СПИСАК ЦИТИРАНИХ РАДОВА

- BACH, E. 1977 Review of Postal, *On Raising, Language*, LIII, 621—654.
- BAR-HILLEL, Y. 1953 „A Quasi-Arithmetical Notation for Syntactic Description”, *Language*, XXXIX, 47—58.
- BAR-HILLEL, Y., GAIFMAN, C. & SHAMIR, E. 1960 „On Categorial and Phrase-Structure Grammars”, *Bulletin of the Research Council of Israel*, 9F, 1—16.
- BRAME, M. K. 1978 „The Base Hypothesis and the Spelling Prohibition”, *Linguistic Analysis*, IV, 1—30.
- BRESNAN, J. W. 1972 *Theory of Complementation in English Syntax*, необјављена докторска дисертација, М. I. Т., Cambridge, Massachusetts.
- BRESNAN, J. W. 1976 „On the Form and Functioning of Transformations”, *Linguistic Inquiry*, VII, 3—40.
- BRESNAN, J. W. 1978 „A Realistic Transformational Grammar”, M. Halle, J. W. Bresnan & G. A. Miller (eds.), *Linguistic Theory and Psychological Reality*, Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1—59.
- CHOMSKY, N. 1961 „On the Notion 'Rule of Grammar'”, R. Jakobson (ed.), *On the Structure of Language and Its Mathematical Aspects*, Providence, R. I.: American Mathematical Society, 6—24.
- CHOMSKY, N. 1964 „The Logical Basis of Linguistic Theory”, H. Luut (ed.), *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*, The Hague: Mouton, 914—978.
- CHOMSKY, N. 1965 *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- CHOMSKY, N. 1968 *Language and Mind*, New York: Harcourt, Brace & World.
- CHOMSKY, N. 1973 „Conditions on Transformations”, S. R. Anderson & P. Kiparsky (eds.), *A Festschrift for Morris Halle*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 232—286.
- COHEN, J. M. 1967 „The Equivalence of Two Concepts of Categorial Grammar”, *Information and Control*, X, 475—484.
- GROSS, M. 1968 *Grammaire transformationnelle du français. Syntaxe du verbe*, Paris: Larousse.
- GROSS, M. 1975 *Méthodes en syntaxe. Régime des constructions complétives*, Paris: Hermann.

- IVIĆ, M. 1972 „Problematika srpskohrvatskog infinitiva”, *Зборник за филологију и лингвистику*, XV/2, 115—138.
- КОЈЕН, Ј. 1979 „Нова формулација категоријалне граматике (I)”, *Зборник за филологију и лингвистику*, XXII/2, 7—55.
- КОЈЕН, Ј. 1980 „Семантички параметри у синтакси”, *Јужнословенски филолоџ*, XXXVI, 13—24.
- КОЈЕН, Ј. 1981 „Глаголске конструкције са *што* у српскохрватском”, неobjављен рад.
- KUNO, S. 1974 „The Position of Relative Clauses and Conjunctions”, *Linguistic Inquiry*, V, 117—136.
- LAMBEK, J. 1958 „The Mathematics of Sentence Structure”, *American Mathematical Monthly*, LXV, 154—170.
- LAPOINTE, S. D. 1977 „Recursiveness and Deletion”, *Linguistic Analysis*, III, 227—265.
- LIGHTFOOT, D. 1976 „The Theoretical Implications of Subject Raising”, *Foundations of Language*, XIV, 257—285.
- PETERS, P. S. & RITCHIE, R. W. 1971 „On Restricting the Base Component of Transformational Grammars”, *Information and Control*, XVIII, 483—501.
- PETERS, P. S. & RITCHIE, R. W. 1973 „On the Generative Power of Transformational Grammars”, *Information Sciences*, VI, 49—83.
- PETERS, P. S. 1973 „On Restricting Deletion Transformations”, M. Gross, M. Halle & M. P. Schützenberger (eds.), *The Formal Analysis of Natural Language*, The Hague: Mouton, 372—384.
- POSTAL, P. M. 1974 *On Raising*, Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- ROSENBAUM, P. S. 1967 *The Grammar of English Predicate Complement Constructions*, Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- STOCKWELL, R. P., SCHACHTER, P. & PARTEE, B. 1973 *The Major Syntactic Structures of English*, New York: Holt, Rinehart & Winston.
- WASOW, T. 1978 „On Constraining the Class of Transformational Languages”, *Synthese*, XXXIX, 81—104.
- ZIELONKA, W. 1978 „A Direct Proof of the Equivalence of Free Categorical Grammars and Simple Phrase Structure Grammars”, *Studia Logica*, XXXVII, 41—57.

Summary

Leon Kojen

SOME COMPLEMENT CONSTRUCTIONS IN SERBO-CROATIAN

The central features of Serbo-Croatian complementation may be conveniently brought out by analysing different constructions with *da*, a syntactic operator whose use in complement structures overlaps that of both *that* and *for* in English. Within the framework of an extended categorial grammar (Kojen 1979), *da* in its relevant uses is naturally treated as a sentential nominalizer and assigned to the category n/S: it takes a sentence as an argument and yields a nominal which then occurs either preverbally, as subject, or postverbally, in a variety of positions, as a complement to different types of verb. When such a nominal occurs in subject position, the sentence optionally undergoes Extraposition which permutes the subject and the predicate; for SVO languages, as Kuno has shown (Kuno 1974), extraposed structures of this kind represent a natural solution to the perceptual difficulties created by center-embedding and the consequent juxtaposition of particles (including nominalizers) which have the function of marking clause boundaries. Rather similarly, when nominalized sentences are embedded under a small but important class of „impersonal” verbs (*шреба, мора, изгледа*, etc.), they optionally undergo Extraction, a transformation which moves the initial constituent of the embedded sentence and places it to the left of the group consisting of the „impersonal” verb and the nominalizer. When the embedded sentence is subject-predicate in form, Extraction is of course just Subject-to-Subject Raising under another name. But, at least for a Slavic language like Serbo-Croatian, the usual name and its implications are clearly misleading since Extraction is just as applicable when the embedded sentence itself canonically lacks a subject: what is fronted by Extraction is the initial constituent of the embedded sentence, whether subject (*Изгледа да Ана није шужна* → *Ана изгледа да није шужна*), adverbial (*Изгледа да овде нема никога* → *Овде изгледа да нема никога*) or dative nominal (*Изгледа да Петру није хладно* → *Петру изгледа да није хладно*). Both Extraposition and Extraction apply optionally to all structures, even those with multiple center-embedding: the latter are excluded by a special filter which marks as ill-formed any string whose associated sequence of category indices contains a sub-sequence [...n/S, n/S, ...]. Apart from the small class of „impersonal” verbs, which are categorially one-place verbals, S/n, nominalized sentences normally occur as complements to two-place and three-place verbals, (S/n)/n and ((S/n)/n)/n respectively. The former group includes „intentional” verbs, both of the epistemic, *believe* type and of the non-epistemic, *want* type (*мислићи, вероваћи, знаћи, желећи, хћећи*, etc.), and the latter various „control” verbs analogous to *promise* and *persuade* (*обећаћи, најовараћи, увераваћи, дозволићи, рећи, захтеваћи, крићи*, etc.). It is shown that verbs of both groups undergo Equi NP Deletion, those in the latter group falling into three distinct sub-classes with respect to the problem of „control”: the nominal which „controls” the

deletion of the embedded subject is always the main clause subject (very few cases), the main clause object or structurally analogous dative or genitive nominal (*најоварати*, *дозволи*, *захтевати*, etc.), or under differently specifiable conditions either the one or the other (*уверавати*, *рећи*, *кријати*, etc.). *Да* also appears with what one might call „operator” verbs, i.e. verbs which from a logical point of view represent either sentential operators (e.g., *моћи*, *смејти* and *морати* which are roughly equivalent to English *can*, *may* and *must* respectively) or predicate operators (e.g., *почети* = *begin*, *успети* = *stop*, *успети* = *succeed*, etc.). Such verbs should be carefully distinguished, on both syntactic and semantic grounds, from „intentional” verbs subject to Equi NP Deletion; sentences in which they occur have complex predicates consisting of the „operator” verbal („operator” verb plus the nominalizer) and a simple predicate, but there is no reason to construe these as containing a truncated complement clause whose subject has been deleted by Equi. Finally, to mark formally the differences between „ordinary” verbs and verbs which appear in various structures with *да*, the latter are associated with specific restrictions on permissible derivations: for instance, we shall stipulate in certain cases that at the appropriate step of any derivation for a string containing a form of *V* the relevant verbal (which may or may not consist of just the given form of *V*) must take an argument obtained from n/S and S.